

door dr. Th. J. C. van Bilsen ofm

Dr. Th. J. C. van Bilsen ofm was gedurende vele jaren docent in het canonieke recht en de pastoraal-theologie. Hij heeft zich ook met politiek-maatschappelijke problemen bezig gehouden, o.a. als docent aan een Sociale Academie. Van 1973 tot eind 1980 was hij officiaal van het aartsbisdom Utrecht.

Waarin verschillen VVD en CDA?

Hebben de bij tijd en wijle optredende verschillen van inzicht tussen het CDA en de VVD inzake het concrete politieke handelen een diepere principiële achtergrond? Uiteraard is dit niet altijd het geval, maar het is wel de moeite waard de principiële uitgangspunten van beide partijen met elkaar te vergelijken.

Zowel socialistische als liberale partijen zoeken hun vertrekpunt in reeds sinds zeer lang bestaande beginselen. De VVD schrijft hieromtrent in *U en de VVD* (1982): 'De VVD is een liberale partij. De liberale levenshouding of filosofie reikt met haar wortels tot in het tijdperk van de Renaissance. Zij heeft haar invloed doen gelden zowel op kerkelijk en geestelijk terrein alsook op staatkundig en maatschappelijk gebied. Het geestelijk liberalisme leidde tot het vrijzinnig protestantisme en tot het humanisme'. Hier wordt echter onmiddellijk aan toegevoegd: 'Deze geestelijke vrijzinnigheid is iets heel anders dan politieke vrijzinnigheid of liberalisme'. Als bewijs voor deze laatste stelling wordt gezegd, dat behalve 'veel humanisten en vrijzinnig protestanten' ook 'veel katholieken en gereformeerden lid van de VVD' zijn (p. 4). De logica van deze bewijsvoering voor dat 'heel andere' van het politieke liberalisme in vergelijking met

de 'liberale levenshouding of filosofie' lijkt mij niet erg sterk.

De 'liberale levenshouding of filosofie' is inderdaad niet van vandaag of gisteren. Vooral in de zeventiende eeuw kreeg een nieuwe benadering van de mens steeds meer invloed. Deze beklemtoonde de autonomie van de mens en de eigenstandigheid van de aardse waarden die het individu ten dienste staan. Dit 'moderne denken' zoals het genoemd werd, heeft zich in de achttiende eeuw verder ontwikkeld en gestabiliseerd. De achttiende eeuw werd de eeuw van de autonome rede. Men verwachtte een nagenoeg onbeperkte vooruitgang van het menselijk weten en kunnen. Niets mocht aan die vooruitgang van de mens in de weg staan. 'Vrijheid' en 'Vooruitgang' waren de sleutelwoorden in deze denkwereld. Godsdienst en kerk werden als een gevaar voor de ware vooruitgang beschouwd. Elke bovenaardse

normering van de verschillende levensgebieden werd verworpen.

Dit 'moderne denken' was de dominerende factor in het ideologische aspect van de Franse Revolutie, die de strijd aanbod tegen het feodalisme en de kerk. In Parijs werd de 'Godin van de Rede' ten troon verheven. De Franse Revolutie was een revolutie van de 'burgers'. 'Burger' werd de revolutionaire aanspreektitel, zoals later in de socialistische beweging het woord 'kameraad' gebruikt werd. De vrijheid van het individu in doen en denken was (in theorie) het hoogste ideaal, waarbij wel vooral aan het individu 'burger' gedacht werd. Het 'mindere volk' werd er niet beter van. Integendeel, door de verdrijving, de vlucht en in talloze gevallen de uitmoording van de feodale heerschappen verloor dat mindere volk, dat in dienstbaarheid aan de feodale heren leefde, zelfs het minimum aan bestaanszekerheid dat het in die dienstverhouding bezat.

Velen trokken bedelend rond en gingen veelal naar de steden, waardoor het 'proletariaat' ontstond. In de negentiende eeuw bood de industriële revolutie de mogelijkheid om die proletariërs op goedkope wijze op te vangen en vooral te benutten. Dit riep begrijpelijkerwijze reactie op. Hieruit is de socialistische beweging gegroeid. Deze keerde zich tegen de uitbuiting van de proletariërs door de burgers (die de industrie in handen hadden). Daarbij werd er bijzonder de nadruk op gelegd, dat die proletariërs als collectiviteit dienden op te treden tegen de burgersonderdrukkers, waardoor het element 'klassenstrijd' ten tonele verscheen.

Ondanks deze militante benadering van de 'burgerlijke' filosofie en handelwijze, bleef het socialistische denken toch min of meer bewust stevig gegrondvest in de voedingsbodem van dat 'moderne denken', waarin ieder 'individu' een autonome entiteit was. Zij moesten wel als klasse als collectiviteit optreden en de strijd aanbinden tegen de klasse van de burgers.

De collectiviteit was het middel om door de strijd tegen de heersende klasse aan ieder individu zijn vrijheid en ontplooiing te garanderen in de geest van het 'moderne denken'. Dit bracht echter wel met zich mee, dat de geconcretiseerde liberale en socialistische *maatschappij*-visie elkaar vijandig gezind waren. Binnen een summier kader van een gemeenschappelijke basisfilosofie over mens en wereld waren zij elkaars tegenpolen.

Op grond van enerzijds een zekere verbondenheid door dezelfde filosofische voedingsbodem, die ook thans nog in geëvolueerde vorm krachtig aanwezig is, en anderzijds tegelijkertijd een scherpe antagonie door een zeer forse politiek-maatschappelijke tegenstelling, die als links en rechts werd aangeduid, is het begrijpelijk dat vooral socialisten maar ook liberalen vanuit dit beeld in hun denken geen plaats zagen voor een partij die noch socialistisch noch liberaal beweerde te zijn. Je bent het een of het ander, was de gedachte en vaak ook het woord. Als vroeger de christelijke partijen en nu ook het CDA de ene keer een coalitie aangingen met socialisten en een andere keer met liberalen, werd dit als onbetrouwbaarheid en karakterloosheid beschouwd: wat zijn jullie? Dit te meer, omdat het hen niet mogelijk bleek in te zien, dat er vanuit een christelijke visie en saamhorigheid een echte politieke partij mogelijk zou zijn. Godsdienst diende als een privé-zaak beschouwd te worden, waarbij het 'kerkinstituut' minstens als een niet ongevaarlijke organisatie beschouwd werd. Nog steeds leeft dit en de individualistische kijk op het christendom is zelfs in christelijke kring veel verder doorgedrongen. Dit betekent dat het CDA zich zeer duidelijk als christelijke partij tegenover de kiezers zal moeten profileren.

Wij mogen uiteraard de huidige liberalen niet vastpinnen op opvattingen uit vroegere tijden en vroegere liberale partijen, maar er is wel degelijk een belangrijke

constante factor in het liberalisme.

Bij de opkomst van het partijensysteem in Nederland waren aanvankelijk de liberale en conservatieve partij de dominerende factoren, waarbij de conservatieven in de sfeer van de 'Restauratie' leefden, die na Napoleon op gang was gekomen. Had den de katholieken aanvankelijk in hun emancipatiestreven hun heul gezocht bij de liberalen, later vormden zij een eigen partij. Ook de protestanten waren tot partijvorming gekomen. De 'Antirevolutionnaire' partij gaf in haar naamgeving het beste aan waar het probleem zat. Hoewel op negatieve wijze demonstreerde deze naam duidelijk dat de aanhangers van deze partij een ander mens- en wereldbeeld hadden dan die welke in de Franse Revolutie tot uiting was gekomen.

Van een liberale partij zoals de VVD, die naar eigen zeggen bestaat uit 'niet-gelovige humanisten, vrijzinnig-protestanten, katholieken en gereformeerden', kan in redelijkheid niet verwacht worden, dat zij zich zó in de politiek van de huidige Nederlandse samenleving opstelt als dit passend en mogelijk is voor een christen-democratische partij. In de opstelling van de VVD speelt de andere maatschappijopvatting met betrekking tot de verhouding van persoon en gemeenschap een bijzondere rol. Evenals de VVD richt ook het CDA zich tot 'de gehele Nederlandse bevolking', maar laat tegelijkertijd ook aan eenieder weten dat het 'het Bijbels getuigenis van Gods beloften, daden en geboden als van beslissende betekenis voor mens, maatschappij en overheid aanvaardt' en 'een wezenlijke betekenis hecht aan de uitspraken van de christelijke kerken' en het 'zich open stelt voor de opvattingen van maatschappelijke groeperingen' (*Program van Uitgangspunten*, p. 5).

Het verschil tussen de *Beginselverklaring van de VVD* (in: *U en de VVD*, pp.

10-14) en het *Program van Uitgangspunten van het CDA*, ligt voor een belangrijk deel in hetgeen *niet* in de *Beginselverklaring* van de VVD staat en ook niet kán staan. Maar in de vergelijkbare punten die in beide stukken staan, zijn toch zwaarwegende verschillen te constateren. In het hiernavolgende maak ik een selectie uit beide stukken, die m.i. de verschillende benadering van mens en maatschappij duidelijk illustreert:

De beginselverklaring van de VVD

De VVD gaat uit van de vrijheid van elke mens: 'vrijheid, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid, sociale rechtvaardigheid en de gelijkwaardigheid van alle mensen behoren de fundamenteën te zijn van elke samenleving' (art. 1).

'Elke mens is een unieke persoonlijkheid, die daarom de mogelijkheid moet hebben zich met besef van zijn verantwoordelijkheid voor anderen, de gemeenschap en de omgeving waarin hij leeft, te ontplooiën naar eigen aard, aanleg en levensovertuiging' (art. 2).

'Een veelvormige samenleving . . . biedt de beste voorwaarden voor de verwezenlijking van dit liberale mensbeeld' (art. 3). 'Een zo groot mogelijke vrijheid van de mens zowel in geestelijk en staatkundig als in materieel opzicht, is een onmisbare voorwaarde voor zijn ontplooiing' (art. 4). 'De mens is geestelijk vrij als hij in woord, geschrift en gedrag uiting kan geven aan zijn gevoelens en opvattingen, zich naar eigen verkiezing kan bewegen en met anderen van gedachten kan wisselen. Hij dient daarbij de rechten en gevoelens van anderen te respecteren . . . De staatkundige vrijheid van de mens kan slechts verzekerd zijn in een bestel waarin het gezag van de uitvoerende machten is gegrondvest op het vertrouwen van vertegenwoordigende lichamen, op democratische wijze gekozen als basis van evenredige vertegenwoordiging. Voor de verwezenlijking van de vrijheid in materieel opzicht is

een maatschappij vereist waarin een ieder uit overwegingen van sociale rechtvaardigheid bereid is offers te brengen ten behoeve van hen, die deze vrijheid nog niet deelachtig zijn' (art. 5).

'Het onderwijs dient . . . gericht te zijn op ontplooiing van de persoonlijkheid en de ontwikkeling van burgerzin; het moet de voorwaarden scheppen om als volwaardig burger in de gemeenschap te kunnen functioneren' (art. 6).

'De vrijheid van de mens komt het best tot uiting in een sociale markteconomie, gegrond op vrije, gedecentraliseerde ondernemingsgewijze produktie en onderlinge mededinging, zowel in de produktie als op de arbeidsmarkt' (art. 7).

'Het handhaven van de rechtsstaat en van een democratisch staatsbestel vormt een onmisbare voorwaarde voor de vrijheidsbeleving van de burgers' (art. 9).

'Het is de plicht van de overheid er voor te zorgen dat eenieder een zo groot mogelijke vrijheid geniet' (art. 11).

Het Program van Uitgangspunten van het CDA

– Samenbindend element:

Na in de reeds in het voorafgaande geciteerde artikelen 1 en 2 gesproken te hebben over het 'Bijbels getuigenis', de 'wezenlijke betekenis', die het CDA hecht 'aan de uitspraken van de christelijke kerken' en verklaard te hebben dat het 'zich openstelt voor de opvattingen van maatschappelijke groeperingen', verklaart het Program:

'De politieke overtuiging, die als antwoord op de oproep van de Bijbel voor de politiek gestalte krijgt, is het samenbindende element waarop een ieder in het CDA aanspreekbaar is' (art. 3).

– Gerechtigheid, gespreide verantwoordelijkheid en solidariteit:

'De overheid als dienaar van Gods is geroepen de samenleving te dienen naar de

norm van de gerechtigheid met inachtneming van de eigen verantwoordelijkheid van maatschappelijke verbanden en van burgers en met het eigen recht en karakter van de kerk', waarna op de consequenties hiervan gewezen wordt: de partij moet zich inzetten voor 'recht en vrede', moet 'opkomen voor de zwakken, vervolgd en ontheemden, het onrecht bestraffen, de gewetensvrijheid eerbiedigen en de persoonlijke levenssfeer beschermen en in het algemeen die voorwaarden scheppen, die nodig zijn voor een samenleving van verantwoordelijke mensen' (art. 4).

'Het CDA staat een staatkundig bestel voor waarin de macht is gespreid en waarin de verantwoordelijkheid van overheid en maatschappelijke groepen wordt onderscheiden. Hogere bestuurslagen onthouden zich van taken die op een lager niveau ter hand genomen behoren te worden' (art. 9).

'Het CDA gaat uit van de fundamentele gelijkwaardigheid van mensen, ongeacht overtuiging, ras, geslacht, gaardheid, afkomst en/of economische positie' (art. 10).

'Eerbied voor en bescherming van menselijk leven, ongeacht ontwikkelingsstadium of verschijningsvorm, behoort hoeksteen te zijn van onze rechtsorde' (art. 13).

'Het CDA acht huwelijk en gezin van bijzondere betekenis. Het kind behoort te kunnen opgroeien onder de voortdurende zorg en verantwoordelijkheid van zijn ouders of verzorgers, waarbij geboortegenheid, liefde en onderlinge zorg voorop staan' (art. 14).

'Andere duurzame samenlevingsvormen, waarin de betrokkenen de verantwoordelijkheid voor elkaar aanvaarden, hebben aanspraak op met het gezin vergelijkbare rechten en plichten' (art. 15).

'Het bevorderen van respect voor de fundamentele rechten van de mens heeft een centrale plaats in het buitenlands beleid van ons land' (art. 17).

'Het CDA wil niet berusten in de aanwe-

zigheid van massale vernietigingsmiddelen, omdat deze de schepping als zodanig bedreigen en niet in overeenstemming zijn met de bestemming en de roeping van de mens' (art. 18).

'De mens is in de maatschappij gesteld als verantwoordelijk persoon, niet alleen verantwoordelijk voor zichzelf, maar ook voor de medemens en voor de ontwikkeling van de samenleving. De christen-democratie wil mensen op deze verantwoordelijkheid aanspreken' (art. 22).

'Hoeksteen van het welzijnsbeleid is de geestelijke vrijheid. Erkenning van de geestelijke vrijheid houdt in, dat de overheid geen bepaalde opvattingen dwingend als norm voor het culturele en maatschappelijke leven oplegt' (art. 22).

'De voorkeur van het CDA gaat uit naar een zodanig maatschappelijk georiënteerde ondernemingswijze productie, dat men toekomt aan maatschappelijk zinvolle produkten, de plicht onderkent van het beschermen van het milieu, van het bevorderen van goede arbeidsomstandigheden en van het scheppen van een rechtvaardige internationale arbeidsverdeling. De overheid ondersteunt ondernemingen in het toegroeien naar een aldus maatschappelijk georiënteerde productie' (art. 29).

'Onderwijs en vorming richten zich op de persoonlijke ontplooiing. Dit impliceert toerusten tot vakbekwaamheid en tot het dragen van verantwoordelijkheid ten behoeve van dienst aan medemens en samenleving. Het overheidsbeleid richt zich op het realiseren van gelijke kansen op een bij ieder passende opleiding. De overheid schept mogelijkheden tot blijvende vorming' (art. 32).

'Het CDA wil mensen oproepen tot dienst aan elkaar. Voor de christen-democratische politiek houdt dit nationaal en internationaal in het appelleren aan de verantwoordelijkheid van de sterken om solidair te zijn met de zwakken' (art. 35).

– *Rentmeesterschap*

'De wereld is door God geschapen; de mens is de beheerder, de rentmeester daarvan. Ook de overheid deelt in de opdracht tot rentmeesterschap, die voor haar inhoudt: de bescherming van de natuur en het natuurlijk leefmilieu tegen aantasting en/of roofbouw en de publieke zorg dat de vruchten van de schepping aan allen ten goede kunnen komen – met inbegrip van onze verre naaste en de na ons komende generaties' (art. 46).

'Het vraagstuk van de eigendom van goederen is ondergeschikt aan de vraag naar het verantwoord beheer ervan. Om concentratie van macht te voorkomen is een gespreide particuliere eigendom gewenst. Overwegingen van algemeen belang vormen de rechtsgrond voor publieke eigendom' (art. 47).

Betekenisvolle verschillen

Uit een vergelijking van de hoofdlijnen van beide stukken komen verschillen naar voren die een onderlinge samenhang hebben:

– Bij de *VVD* staat de vrije mens centraal, de unieke mens, die recht heeft op zelfontplooiing. De *VVD* stelt echter dat dit een zorg voor en een verantwoording tegenover medemensens geenszins uitsluit. Iedere mens leeft temidden van miljoenen andere ieder voor zich unieke mensen. De mens moet andere mensen respecteren, tolerant tegenover hen zijn, hen ook bijstaan wanneer zij dit nodig hebben. Uiteindelijk echter gaat het om iedere individuele mens en 'daarom biedt een veelvormige samenleving de beste voorwaarden voor de verwezenlijking van dit liberale mensbeeld'.

Dit mensbeeld stoelt op een fundamenteel individualisme. Het zou echter onredelijk zijn uit de voorliggende 'Beginselverklaring' van de *VVD* te concluderen, dat ieder maar voor zich zelf moet zorgen. Het is geen program voor een consequent

egoïsme. Niettemin dragen die filosofie van het individualisme en de opbouw van staat en maatschappij vanuit die filosofie grote tekorten in zich. Het individualisme, hoezeer ook in toom gehouden door sociale maatregelen, kan uiteindelijk niet tot een menswaardige samenleving voeren waarin de mens zich werkelijk kan ontplooiën. Er zit geen echte substantie in zo'n maatschappij. Het mens-zijn wordt niet gezien in zijn totaliteit: een synthese van het zichzelf-zijn en het samen-zijn. Een fundamentele en eenzijdige benadruking van het individu-zijn kan leiden tot een individueel en groepsegoïsme. In feite is dit individualisme met allerlei kwalijke gevolgen wijd en zijd aanwezig in onze menselijke samenleving. Men kan daarvan niet de volle schuldenlast op de schouders van liberale partijen schuiven, maar het moet toch als een bijzonder belangrijk tekort gezien worden in het overigens toch niet asociale beginselprogramma van de VVD, dat de gehele maatschappijopbouw in beginsel vanuit en rond de individuele mens gezien wordt. Principieel wordt de mens in die gedachtengang aan zichzelf overgelaten, hoeveel hulpverlening en hulpverleners er ook klaar mogen staan. Niet weinige mensen komen er daardoor tussen de wielen.

– Bij het *CDA* vinden we een andere benadering. De 'Uitgangspunten' zijn – anders dan in de 'Beginselverklaring' van de VVD – niet principieel opgebouwd op en rond de 'vrije mens', maar op het aanvaarden van het bestaan van een *mensengemeenschap*, waarin men niet alleen met elkaar rekening moet houden, maar in onderlinge en veelzijdige verantwoordelijkheid met elkaar verbonden is. De mensen zijn naar hun wezen geschapen om in een gemeenschap te leven en kunnen zonder de beleving van die gemeenschap niet tot ontplooiing komen. Het gaat daarbij niet slechts om hulpverlening in geval individuele mensen het niet alleen aan

kunnen, maar om het mens-zijn zelf, zoals de mens geschapen is: bestemd en gemaakt om ingebed te zijn in een gemeenschap.

Waar in artikel 4 van de 'Uitgangspunten' gezegd wordt dat het *CDA* moet 'opkomen voor de zwakken, vervolgd en ontheemden, het onrecht moet bestraffen, de gewetensvrijheid moet eerbiedigen en de persoonlijke levenssfeer moet beschermen', is dit niet slechts een zaak van hulpverlenende naastenliefde, maar een inzet om de menselijke waardigheid van de gehele mensengemeenschap in stand te houden of te herstellen. Ook ons eigen mens-zijn wordt aangetast wanneer miljoenen mensen hongeren, onderdrukt worden of verjaagd, in oorlogstoestanden moeten leven, door het geweld omkomen of vermoord worden. Dat wij ons daardoor ook zelf aangetast voelen in ons eigen mens-zijn, komt voort uit de verbondenheid met alle mensen die in ons wezen verankerd ligt. Je gaat ook vragen stellen bij je eigen mens-zijn bij de wetenschap dat er zovele mensen zijn die mensionwaardig moeten leven. Het gaat daarbij niet om een persoonlijk eergevoel, maar om de waardigheid van het mens-zijn, van iedere mens en van de mensengemeenschap. Het is geen liefdadigheid wanneer wij 'iets doen' voor de mensen in nood, maar om het weten dat iedere mens voor God dezelfde waarde heeft en dat wij hier op aarde voortdurend moeten werken aan een betere wereld en een 'nieuwe aarde', het 'Koninkrijk Gods', zoals Christus dit noemt. Christus' woord: 'Dat zij allen één mogen zijn', is ook in deze algemene zin van toepassing.

Het is daarom van grote betekenis dat het *CDA* de gemeenschap als eerste en voor naamste uitgangspunt plaatst en *in* die verwezenlijking van de gemeenschap de waardigheid en de vrijheid van de mens een gelijkwaardige plaats geeft en dan ook zeer uitvoerig aanduidt zich te willen inzetten voor volkeren, groepen en personen

die mensonwaardig moeten leven of behandeld worden. Enerzijds kan de mens niet volwaardig leven zonder met alle vezels in die gemeenschap opgenomen te zijn en anderzijds kan de gemeenschap niet bestaan zonder vrije en verantwoordelijke persoonlijkheden. Gemeenschap en persoon zijn correlatieve begrippen en realiteiten. Dit behoort tot de Scheppings- en Verlossingsorde.

In de 'Uitgangspunten' van het CDA wordt ook duidelijk gesproken over een harmonieus opgebouwde gemeenschap, die uit *geledingen* bestaat, waarin de verantwoordelijkheid en evenzeer het noodzakelijke overheidsgezag gespreid zijn. Het is een opbouw van de gemeenschap *van onderop*. Wat door de mens-nabije gemeenschappen gedaan kan worden – te beginnen met het gezin – moet daar gebeuren en geleidelijk komen wij aldus tot noodzakelijke meer algemene regelingen tot aan het hoogste gezag toe. De lagere en hogere overheden hebben een belangrijke taak in het instandhouden en vervolmaken van de mensengemeenschap. In

deze zin is de overheid de 'Dienaresse Gods'.

Er is dus wel een zeer duidelijk principieel en bijgevolg politiek verschil tussen de VVD en het CDA, maar evenmin als men de VVD ervan kan betichten de hoofdoorzaak te zijn van de uitwassen van het individualisme, kan men verwachten dat het CDA een hemel op aarde zal brengen. Politieke partijen kunnen niet alles en ook politici zijn feilbaar. Maar het is wel verheugend, dat er een CDA is met de principieële aanpak zoals deze in de 'Uitgangspunten' verwoord is. Het komt nu op de uitvoering aan, die in ons land altijd in coalities moet gebeuren. Onze politieke wereld is in hoofdzaak een driestromenland. Het CDA heeft daarin onmiskenbaar zijn eigen plaats, niet afgeleid van de andere stromingen.

